

cený frank až pod $\frac{2}{3}$ franku švýcarského (nebo španělského) a Italie liru až pod polovinu fr. švýcarského. Ve Francii dají se snad ty odchylky ještě odčinit.

Hůře bylo v zemích poražených nebo v zemích, které úpěly pod vládou poražených. Ruský (carský rubl) klesl pod $\frac{1}{10}$ své ceny a rubele revoluční jsou vůbec neberné jako maďarské koruny dělnických rad. Rakouské koruny klesly pod 5 centimes švýcarských a jejich klesání jistě není ještě skončeno. (Až budou otevřeny rakouské hranice a začne volnější obchod, projeví se to pravděpodobně dalším ještě znehodnocením rakouské koruny.) Naše československá koruna mohla míti jen o to lepší osud, že při poměrně menším oběhu papírových peněz jsou hospodářské poměry v Československu příznivější nežli v Rakousku. Přece však cena československé koruny klesla občas až pod 15 cts (švýcarských).

Německá papírová říšská marka klesla také až pod šestinu své původní ceny, kterou měla před válkou. Stejně je tomu s měnou bulharskou i s rumunskou. Všechny tyto papírové měny tak silně znehodnocené nemohou se arci upravit jinak nežli silnou devalvací!

38. Složitost peněžitého problému cenového. Kalkulace cen. Příčiny drahoty.

Nynější peněžité ceny obsahují hned ve svém základě velmi závažné neurčitosti a vyznačují se neustáleností následkem proměnlivé hodnoty peněžité, čímž bývá také současně proměnlivost důchodů způsobována. Dosah těchto neurčitostí však ani nijak bezpečně postřehnouti nelze, jelikož hodnota samých kovových (zlatých) peněz je přesnému stopování po většině nedostupná i její proměny jsou velmi těžko kvantitativně měřitelné. Nelze nijak spolehlivě zjistiti, pokud ceny jistých úkojných prostředků se snad proměnily pošinutou hodnotou peněz, či pokud jest pohyb jejich samostatný, nepodmíněný pouhou změnou kupní síly peněžité. V tom směru všechna šetření mohou býti jen nejistá, nespolehlivá, namnoze jsou i nemožná.

Z těch důvodů jest nutno znovu důrazně odmítnouti každé srovnávání cen v dobách od sebe trochu jen odlehlejších; bylo by to zcela neplodné i mohlo by jen sváděti k falešným úsudkům. Peněžité ceny téhož zboží v dobách starších měly totiž nejen úplně jiné podmínky vlastní své hodnoty nežli je mají nyní, nýbrž v různých okamžicích byly veličinami nesměrnými navzájem a to nikoli jen pro zcela jinou hodnotu peněžitou v různých dobách, ale i pro zcela jiný dosah platnosti cen vůbec.

Pro starší minulé doby ceny peněžité ani zdaleka neměly takového sociálního významu jako v moderní době, jelikož úkojné prostředky nebyly tehdy především určovány pro směnu nebo prodej, ani nebyly podnikatelsky sjednávány jako nyní. Peněžité ceny měly tehdy platnost více jen výjimečnou; úkojné prostředky totiž bývaly spotřebovány po většině v soběstačných celcích ukojovacích a pouze méně závažná část jejich zbývala pro vzájemné směny na základě prodejních cen mezi různými spotřebními obvody. Také místní vlivy

v dřívějších dobách za drahé a nejisté dopravy i při vzájemné odloučenosti se jevily mnohem silněji, nežli nyní je tomu při dokonalých dopravních prostředcích a při zlepšené organisaci tržní a obchodní.

Než i pro soudobé ceny nebo pro ceny v dobách sobě blízkých, pro které možno předpokládati celkem přibližně stejnou hodnotu peněžitou, jest velmi těžko postihnouti podstatné a pravé příčiny jich rozdílů kvantitativních. Jest známou skutečností, že i v blízkých místech v téže době jsou dosti značné rozdíly cen pro ony jednotlivé úkojně prostředky (pro jednotlivé druhy zboží nebo pro jednotlivé služby a funkce lidské), jichž ráz je individuální. To platí zejména o úkojných prostředcích, jakoukoli osobitou vlastností, třeba dosti jinak nenápadnou vynikajících. *Prostředky pro různé individuální potřeby velmi odchylně se cení.*

Pouze ony úkojně prostředky, které jsou podstatně stejného druhu, kde — jako tomu je při různém hromadném zboží — dostatečně lze je udati mírou nebo váhou při stejné jejich jakosti, nebo kde (při službách lidských) určovati je lze pouhou dobou zaměstnání nebo vykonanými díly zastupitelnými, mívají také ve stejných dobách a na stejných nebo blízkých místech podstatně jednotně se utvářející ceny.

To jsou t. zv. *úkoje zastupitelné: zastupitelné zboží* (fungibilní věci), které se dostatečně určuje *při téže jakosti svým množstvím* (mírou neb váhou), nebo *zastupitelné výkony*, které jsou měřitelné buď *dobou svého trvání* nebo množstvím dodaných (zastupitelných) *pracovních výtěžků* (při akordní nebo úkolové práci).

Tyto zastupitelné úkojně prostředky však při moderním způsobu ukojování potřeb na základě všeobecné součinnosti lidské podnikatelsky rozčleněné skoro napařád převládají a vyznačují naše doby velmi charakteristicky proti úkojům více individuálního rázu (neb alespoň rázu místně velmi omezeného) dob dřívějších. Moderní všeobecné spotřební společenství opatrované mezinárodní podnikatelskou organisací vytvořilo si zboží a služby běžné a stejně skoro upravované po celém rozsahu zeměkoule, takže zcela individuálních úkojů je již toliko menšina dosti neznačná.

Stejnorodě upravuje se totiž v nové době potrava, nápoje i jiné stravitelné požitky, podobně šatstvo a přípravy k němu, obydlí a různá jich zařízení, osvětlení i všechny látky a přístroje k tomu užívané, jiná všeliká pohodlí bydlení (domácí lázně, kuchyňské potřeby atd.); všeliká doprava; ano i zábavy a jiné úkoje nehmotného rázu jsou pořizovány stejnotvárným (uniformním) zastupitelným způsobem*.)

*) Pro potravu jsou určité typy různého obilí, mouky, luštěnin, hlíz, ovoce i jiných plodin rostlinných zrovna jako ze živočišných pokrmů jsou stejnorodé druhy mas, luků a jiných požitků a přípravků z nich. Ano i stejnotvárným způsobem se všude připravují i prodávají z oněch potravin hotová jídla v hostinech, hotelích, jídelnách, uzenářských krámech, lahůdkářských obchodech, cukrárnách a j. (známá je tu mezinárodní hostinská kuchyň). Pro jiné tělesné požitky jsou úplně zastupitelné druhy kávy, čaje, kakaa, cukru, koření, lihovin, piva, vína, tabáku, opia atd.

Pro ošacení používá se úplně zastupitelných surovin stejně upravených: bavlny, lnu, vlny, juty, hedvábí, agave, kopřiv a jiných podobných vláken, jakož i zastupitelné holovených polotovarů, totiž příze různých čísel a jiných přípravků textilních. Více bývají již individualisovány hotové textilní látky nebo kožešiny.

Pro všechny druhy zboží i pro jednotlivé služby takto hromadně a stejnoměrně upravené — tedy pro zboží a funkce zastupitelné — jsou dány v základech stejné podmínky ke vzniku stejných cen na blízkých místech i v blízkých dobách. Skutečně bývají ceny pro takové zastupitelné úkoje v určitých mezích ustáleny a dají se dobře navzájem srovnávat i vyrovnávat. Mezi jednotlivými místy jest tedy možná i *arbitráž cen*, t. j. vyrovnání jejich na různých místech tím, že se spekuluje na zisk z rozdílů jejich. Touto arbitráží se právě nejlíp dociluje rovnovážných cen a uvádění jich na přibližně stejné hladiny. Pro časové rozdíly a k docilení spojitosti cen minulých, přítomných i budoucích slouží různé obchody bursovní (lhůtní a diferencní), jak o tom ještě později se stane zmínka.

Proti těmto úkojům zastupitelným není pro úkoje individuálního rázu podobných stejnorodých podmínek cenových ani na straně poptávky ani nabídka se jim tak lehkou nemůže přizpůsobiti. Tedy stanovení cen pro nezastupitelné úkoje zůstaveno bývá velmi různým individuálním dohodám i náhodám. Jelikož však ony hromadné za-

ale i v tom směru uniformovanost a zastupitelnost pro nejobyčejnější a nejčetnější úkoje znamenitě již pokročila. Ano i v hotovém šatstvu moda zavedla stejné nebo aspoň podobné vzory. [Proti tomu pro luxusní požitky a individuální zvláštnosti jsou dosti řídká, nápadná zboží, ovšem za ceny velmi různé a nepochybně vyšší.]

Cinžovní domy moderní ukojují potřebu bydlení úplně stejnorodým zastupitelným způsobem až do stejných rozměrů místností a všelikého jich zařízení k pohodlí, k běžným estetickým zálibám a ke zdravotní péči. Také nábytek aspoň pro většinu obydlí dodáván bývá podle rozmanitých sice, ale celkem typicky rozšířených a upravených vzorů (šablonovité modní zařízení). Podobně pro osvětlení jsou úplně zastupitelné druhy svítiv (petrolejových, plynových, acetylenových lustrů, elektrických lamp, ale podobně tomu bylo už při starších družích: svíček, olejových lampiček, luceren atd.).

Prodávají se dále všeliká *typická* léčiva a jiné přípravky zdravotní, kosmetické prostředky, desinfekční látky a ostatní podobné lékárnické zboží a drogy (moučky, vodičky, extrakty atd.).

Při dopravě na drahách lokomotivních, pouličních elektrických, na lodích, poštovních automobilech, dostavnících a tak dále jsou úplně zastupitelná místa týchž tříd.

Podobně pro poučení, vzdělání a různé potřeby sdělovací jsou všeobecně rozšířené, úplně stejné exempláře knih, časopisů, ilustrací, rytin, tiskopisů, pohlednic, jakož i přípravné zboží k tomu potřebné, na př. všeliké druhy různých papírů, tiskacích typů, fotografií, filmů, světlotisků a jiných mechanických a chemických úprav polygrafických.

Pro zábavy a všeliké různé ukojování umělecké i senzáční nabízejí se hromadně návštěvě v zařízených budovách a místnostech úplně zastupitelná místa (arci různých tříd — jako při dopravě — ale bývá mnohem více různých stupňů), v divadlech, koncertních sálích, závodističích, biografech, panoramatech, kinodivadlech, cirkusech, zvěřincích atd.

Pro cestující obecnost jsou zastupitelná zařízení v hotelích, pensionátech a vůbec napařád pro všelikou spotřebu hromadnou v hostincích a jiných podobných místnostech.

Také všechny pomocné látky, přístroje, stroje i jinak užívaná zboží v hornictví, v průmyslu, v zemědělství, v dopravě a obchodu jsou zcela zastupitelné upraveny, jak to zejména jest viděti při uhlí, rudách, horninách, petroleji i jiných dolovacích výtěžcích, při hutních výrobcích železa, ocele a ostatních kovech nevzácných i vzácných, při všelikých surovinách, polotovarech i hotových výrobcích moderní hromadné industrie.

Podobně jsou zastupitelné všechny hodnoty peněžní téhož druhu, jakož i úvěrní a kapitálové hodnoty a cenné papíry. [Peníze téže měny a cenné papíry téhož druhu jsou vlastně nejzastupitelnějším zbožím.]

stupitelné úkoje v *moderní době* skoro úplně převládají, možno *pro většinu cen* skutečně zjistiti určité všeobecně platné sociální podklady. *Pro dřívější doby tomu tak nebylo*; tehdy převažovaly ceny více individuální neb aspoň vlivy místní, a srovnání cen z dob dřívějších jest i z těchto důvodů dosti neplodné ano namnoze zcela nemožné.

Pro zastupitelné úkojné prostředky, jak v předešlém o tom bylo vykládáno, rozhodují o ceně vzájemné poměry poptávky k nabídce. Čím větší poptávka, tím více se působí na zvyšování cen, kdežto značnější nabídka ceny zase stlačuje. Ale při tom ceny již jednou vytvořené působí zároveň *zpětně* jak na poptávku tak i nabídku: vyšší ceny poptávku uskovňují a nabídku zvětšují, kdežto nižšími cenami naopak se nová poptávka vábí a nabídka se odráží.

Takovým způsobem výše cenová jakož i vzájemná velikost nabídky a poptávky jsou veličinami od sebe odvislými, jsou navzájem k sobě připoutány jistými funkcionálními vztahy, které však v matematické formule převéstí je velmi nesnadnou ba snad nemožnou věcí. [Viz *Lehrový* rozbory cenových a hodnotných vztahů a pokusů o matematický výraz jejich.] Nesmíme si tedy mysliti, že by se mohla stanoviti jakákoli prostá úměrnost mezi velikostí nabídky a poptávky i výškou ceny, nýbrž všechny ty veličiny se sic navzájem podmiňují, ale jsou spolu vázány vztahy velmi spletitými, pro které stanovili jednotlivé přesné podmínky jest dosavadnímu bádání skoro nedostupno.

Problem cenový stává se tím složitějším, že hodnotné kvantitativní vztahy nejsou — jak s důrazem na to znovu upozorniti dlužno — podmíněny snad jen *provozními* podmínkami podnikatelskými, nýbrž jsou silně také odvisly od všech různých *sociálních* zařízení *nepodnikatelského rázu* v určitém státě jakož i od všelikých sociálních růzností, jaké se vytvořily v jednotlivých lidských společnostech i v jejich vrstvách a třídách. Tak především *poptávka ale i nabídka* v neposlední řadě ***bývá určována rozdělením důchodů a jich velikostí***, na které rozhodující vliv mají také veřejné i jiné společenské moci, jakož i ustálené zvyky spotřební i všelike společenské vztahy netěžebního a nehmotného rázu. Také způsoby jak se různých těch důchodů upotřebí rozhodují velice o kvantitativních poměrech hodnot i cen. [O tom s dostatečným důrazem bylo promluveno již v dřívějších výkladech o hodnotě a ceně.]

Teprve náležitá analyza pojmů *poptávky i nabídky* ukazuje, o jaké složité a v jednotlivostech těžko kvantitativně postižitelné zjevy sociální se při tom jedná i jak se hleděla *právě jen slovy* ona obtíž výkladů o hodnotě a ceně zastříti a obeplouti. Namnoze běžné odkazování na poměr poptávky a nabídky, když se chtí vysvětlovati *skutečné kvantitativní vztahy* hodnot, bývá spíše zastíráním problému cenového a vysvětlován jest pojem ten skoro ještě neurčitějšími názvy nežli jest vykládaná věc sama. Proto nelze prostě odvolávání na poptávku a nabídku nazvati jasným a uspokojivým vysvětlením pojmu hodnotného.

Pro hodnotu a cenu úkojných prostředků jsou rozhodny všechny momenty, na které již dříve bylo stále upozorňováno, kterými se uplatňují různé sociální vlivy v určitých státních územích i v urči-

tých třídách jejich občanstva. Všechny ony okolnosti, kterými se pojišťují důchody také pro netěžební zaměstnání, dotýkají se podniků těžících, a projevují se objektivně různým zvyšováním nákladových cen ve formě všelikých břemen veřejných a dávek sociálních. Sociální vlivy na utváření velikosti cen sluší tedy hledati nejen v samém provozu podnikatelském, nýbrž podstatně také mimo tento provoz a uplatňují se podle výkladů částečně již známých asi v takovémto pořadí:

1. Každý podnik opatřující jakékoli úkojné prostředky pro cizí potřeby musí podle nyní platných veřejných ustanovení přispívati jistým poměrně značným podílem k ukojování potřeb společenských hmotného i nehmotného rázu, které obstarávány jsou veřejnými hospodářstvími (říší, státem, zeměmi, kraji, hrabstvími, departementy, okresy, obcemi i jinými rozmanitými územními kolektivitami s nuceným příslušenstvím, jakož i kolektivitami zájmovými na př. obchodními a živnostenskými komorami, zemědělskými radami, živnostenskými společenstvy, sociálními pojišťovnami atd.). Veřejná hospodářství k tomu cíli ukládají daně, přirážky nebo jiné povinné berně a břemena, nebo vyžadují určité povinné výkony (jako je na př. bezplatná doprava poštovní od soukromých drah, strategické nároky při zřizování a stavbě železnic, příprave v čas války a jiné všelijaké služby podniku pro veřejné účely; zvláště silně může v tom směru působiti všeobecná branná povinnost).

Tyto veřejné povinnosti jdou pravidelně přede všemi ostatními náklady provozními a k nim řaditi dlužno i různé dobrovolné příspěvky nebo zdánlivě volná věnování na všeliké humanitní účely a jinou sociální výpomoc soukromě opatřovanou (spolky soukromými), která společenským zvykem nabyla podobné naléhavosti a přednosti jako mnohé veřejné dávky. —

2. Proti tomu navzájem podniky domácí bývají zase chráněny proti cizozemské soutěži různými ochranami poskytovanými veřejnou mocí vlastní země: na př. ochrannými cly, výhodami domácího zboží na dopravních prostředcích vnitrozemských, bezúplatným nebo částečně jen uhražovaným přenecháním jistých zařízení, která se propůjčují toliko domácímu provozu, i všelikými jinými veřejnými službami a výhodami pro domácí těžení. Ovšem, že navzájem může býti domácím podnikům stejně stěžována soutěž v cizině, i že výhody ty mohou býti částečně odčiněny odvetnými opatřeními cizozemskými.

3. Pokud jednotlivé podniky hmotného rázu (neb i nehmotného) používají kromě vlastního provozu služeb podnikatelů činných pro jakékoli nehmotné ukojování potřeb, nebo přispívají-li k různým sociálním zařízením, započítávají se také tato vydání do provozních nákladů. Na př. když je podniku nutna právní pomoc k hájení různých sporných zájmů, nebo jsou-li podnikatelé povinni upotřebiti lékařských služeb pro své zřízení a dělníky, pečují-li o hygienu provozních místností, věnují-li co k jakékoli všeobecné dobročinnosti nebo ke všeužitečným účelům, přispívají-li církvím na jejich potřeby atd. I když podobné dary, věnování nebo příspěvky bývají někdy zdánlivě dobrovolné, pravidelně se jim nelze uhnouti právě z příčin

buď konkurenčních nebo z jiné společenské vázanosti. Opomenutí těchto dávek nebo příspěvků mohlo by odbytu býti na újmu, neb aspoň byly by strachy, aby odmítnutím takových platů podnikatel nějak společensky si neublížil.

4. Podobně se napařád čítají k provozním nákladům dávky na úrazové, nemocenské, invalidní a jiné pojišťování, jakož i všechny platy na sociální péči o lidi v podniku zaměstnané.

5. Konečně všechny zálohy nutné pro budoucnost, jakož i pojistné proti věcným škodám majetkovým; všeliké investice nutné k úspěšnému provozu podniku i odpisy ze jmění nevhodného již k dalšímu provozu, jakož i zálohy na možné ztráty a opotřebování kapitálů.

Všechny tyto druhy nákladů, které *vlastního provozu přímo se nedotýkají*, kterými různé instituce veřejné i nehmotná povolání působí na výši cen podnikatelských úkojů, nebylo by ani správné ani možné účtovat za *přímé podnikové provozní náklady*. Nejsou to ceny obětované na opatření buď některého určitého zboží nebo ke sjednání určitých služeb; nýbrž ceny ty vyžadují se *společensky* bez ohledu na speciální provoz, namnoze také bez ohledu na to, v jakém rozsahu podnik je činný. Poněvadž se však podle obecné zvyklosti počítají přece jen k provozním nákladům, lze je zvatí *generálními (všeobecnými) náklady sociálního rázu*.

K nim druží se ještě *generální (všeobecné) náklady skutečného podnikového provozu*, obsahující obětované ceny v provozu samém, jež nelze *odděleně rozečísti na jednotlivé* odlišné specifické úkoje, které podnikem současně a jediným provozem dodávány bývají, nebo jichž rozvrh byl buď těžký nebo libovolný. — Takovými náklady jsou:

1. ústřední vedení a správa podniku;
2. zařízení a udržování pozemků, budov a lidí sloužících společně všem rozdílným druhům úkojů, podnikem dodávaných (kanceláře pro všeobecný styk s obecnstvem, ústřední účtárny, skladiště, strojovny i jiné provozovací místnosti a jejich fungování, pokud jest společně pro různé druhy úkojů);
3. společná opatření pro odbyt (komerční a účetní služba společná pro všechna odvětví, agentury, cestující zřízení, reklama, tiskopisy, korespondence a j. p.);
4. všechny spotřebované kapitály, jakož i úroky a umořování kapitálů, které nelze určitě jednotlivým odvětvím podnikovým přisouditi, nýbrž které slouží podstatně nedělitelně všelikým specifickým provozům;
5. jakákoli hmotná práce společná všem odvětvím nebo většině jich, pokud ji nelze spolehlivě rozečísti na každý druh pro sebe.

Jest tedy nutno přesně lišiti *speciální (zvláštní) náklady provozní od nákladů generálních*. Generální náklady zase jsou buď nutny z *příčin sociálních*, buď jsou *společny několika provozním odvětvím*. Jakkmile kterýkoli podnik nemá zcela jednoduchý provoz omezující se na jediný druh úkojů, bude rozpočtení nákladů na jednotlivé druhy velmi složitým problémem.

Podnik potřebuje především za každých okolností uhraditi zvláštní (speciální) náklady určitého samostatného odvětví, nechce-li, aby se tím ohrožovaly zisky odvětví ostatních, na které by pak bylo nutno rozečísti také všechny ostatní generální náklady i část nákladů v odvětví nevýnosném neuhrazených. Ale dosti často jest nutno spokojiti se v některé části provozu nejen s pouhou úhradou vlastních speciálních nákladů provozních, když část ta je celému podniku nezbytná, nýbrž i musí se někdy se značnou ztrátou v některém odvětví účtovat, když v zájmu celého podniku nelze se vzdáti provozování ztrátu plodícího. *Tu se jednoduše ztráta v takovém odvětví musí připočísti k generálním nákladům odvětví ostatních.*)*

Z toho všeho vysvítá, že kalkulováním směřjí se určitému odvětví přisuzovati jen jeho speciální provozní náklady i že generální náklady jest možno po případě i nutno děliti dosti libovolně na jednotlivé částečné provozy. Podnik jistě zcela dobře obстоjí se stálými ztrátami v některém odvětví, když jen ostatní části jeho jak ony ztráty tak i všechny generální náklady ukryjí a nad to ještě vy-získávají. Pokud ovšem jisté oddělení podnikové se ztrátami pracující nebylo by pro celý podnik nepostrádatelné, bylo by nutno se ho vzdáti neb je aspoň silně omeziti. Ale často ze setrvačnosti nebo pro nedostatečně správnou kalkulaci udržují se takové provozy ztrátu plodící — (kterých by se bylo lehkou vzdáti), — na úkor celkového zdaru podnikového.

Kalkulace vyžaduje velké bystrosti a prozíravosti. Zajiště už je značně těžkým úkolem správně určití všechny její prvky. Stěžuje to zvláště nestálost i neurčitost všech cen. Nejen ceny úkojů podnikem dodávaných, nýbrž i ceny všech různých nákladů provozních jsou měnivé a někdy tak náhle se pošinoují jich vzájemné vztahy, že značný zcela správně vykalkulovaný zisk se může proměnití ve ztrátu, nebo zase objeví se výnosným provoz, který správná kalkulace dříve odmítala.

Vedle toho sluší uvážiti, že zařízení podniková (pozemky a budovy na nich, motorické energie, nákladné a na dlouhé doby určené stroje i jiné pevné kapitály) mají své samostatné ceny, jichž změněný poměr k cenám kapitálů oběžných i k cenám úkojů dodávaných

*) Na př. obchodník musí jistě zboží obecněstvem vyhledávané míti na skladě i tehdy, když je prodává se ztrátou, jestliže jeho zákazníci současně odebírají jiné druhy zboží, na kterých značněji se dá vydělávati. Kdyby zákazníkům těm nechtěl ono zboží, které mu působí ztráty, dodávati, neodebírali by snad ani ostatních druhů. Také v průmyslových závodech se často vyskytá provoz nevýnosný (nebo dopravní podniky musí udržovati nevýnosná spojení) —, který jim jen ztráty plodí, když nelze celkový provoz bez nevýhodných částí v náležitém rozsahu udržovati.

Stejně se nesmí zapomínati, že nevýnosnost některého odvětví může býti při proměnlivosti cen pouze dočasná a že při zlepšených odbytových podmínkách ztráta může se snadno změnití v zisk. — Není tedy vždy jisté, zda okamžitě nevýhodný provoz nebude později velmi příznivým; ale zastavení některého provozu může zároveň způsobovati značné újmy, jakož i pozdější obnovování jeho vyžadovati velkých nových nákladů.

Někdy se týmž procesem provozním nabývá několika druhů zboží na př. obilí se semílá na mouky různé jakosti a získávají se pícní odpadky (otruby, pokrutiny a j.). Tu často bude nutno jednotlivé druhy ceniti podle poptávky a některé prodávati i s patrnými ztrátami, když zisky z jiných druhů to bohatě hrají.

může značně pozměňovati provozní zisky. Cenění jednotlivých těchto kapitálů je však obtížné i neurčité. Z těch důvodů bylo by možno úmyslně jak provozní ztráty zakrývatí tak zase i zisky zatajovatí. *) Ale vedle toho úmyslného zastírání nebo předstírání výtěžků podnikových bývají časté jiné omyly nevyhnutelné, protože se nedaly vystihnouti ani přibližně budoucí proměny cenové, nebo že skoro nikdy nelze zcela přesně udati ani pravou hodnotu kapitálů v podniku investovaných ani nelze správně do podrobností stanovití ceny zásob ani vystihnouti spolehlivě všechny možnosti a vrtkavosti odbytové.

Zvláště těžké jest kalkulování při rozsáhlých podnicích společenských (na př. v podnicích akciových nebo s ručním omezeným), které mají velmi různé a proměnlivé jmění pevných i oběžných kapitálů. Tu při různém odhadování cen i při rozmanitých odpisech, skytají se všeliké příležitosti, kterými lze zastírati pravý stav věci nezasvěcenému obecenstvu neb i samým společníkům, kteří se stavem podniku do všech podrobností obeznámení býti nemohou. Než ani při nejlepší vůli a nejsvědomitějším a úzkoslivém oceňování nelze velmi často pravou cenu všech kusů jmění zjistiti a také náležité a patřičné odpisy a amortisace provésti. Nejenom že jednotlivé pevné i oběžné kapitály značně dobou proměňují své hodnoty (že jim hodnoty buď ubývá neb i přibývá), nýbrž nutno ještě účtovatí s různými budoucími proměnami technického neb i sociálního rázu, kterými jednak přírůstky hodnot se získávají, jednak i mnohé hodnotné věci se znehodnocují.

Pozemky na př. získané za ceny pouhých zemědělských kultur staly se hledanými pozemky stavebními a dovolují podniku přesídliti na jiné území méně cenné a nabyti ohromných zisků z pozemků stavebních. Naopak zase mnohé kapitály stávají se bezcennými, ačkoli materiální opotřebení jejich jest nepatrné: mnohé budovy zachovalé ukáží se pro podnik nevýhodnými a je nutno je přestavěti nebo nahraditi jinými; zvláště strojní zařízení úplně ještě materiálně zachované musí se vystřídati jiným, protože technické pokroky nutí staré nevýhodné procesy provozu zaměnití novějšími, pokročilejšími a t. d.

Podobné nesnáze ovšem stěžují každou kalkulaci a činí z ní velmi často opravdové umění, kterým musí vedoucí síly podniku zvláště vynikati, aby zajistily náležitý úspěch určitému provozu. Tím vysvětluje se také okolnost, že ani dobře technicky zdatný nebo jinak odborně vynikající podnikatel by nedocílil náležitého úspěchu, kdyby nedovedl správně a dobře kalkulovatí. Z těchto skutečností jest pochopitelno, že se nehodí každý za podnikatele a že zběhlým a prozíravým podnikatelům namnoze připadají neobyčejné zisky, když se jim podařilo náležitě vystihnouti všechny chance jistého podnikatelského provozu. Odtud také se může dovzovatí, že nejsou na úkor podniku značné odměny vedoucích osob podnikatelských (tan-

*) Zatajování zisků jest někdy pro sčástečné na podniku s výhodou, na př. podnik chce ujíti správnému zdanění, odvislému od výše ziskové, nebo když jest třeba vypláceti podíly ziskové vedlejším společníkům nebo dědicům po zemřelých nebo po vystouplých společnících atd.

tiemy a služné vynikajících ředitelů a zřízenců). — [Ovšem že pro zdar podniků je rozhodující také náhoda a že mnoho závisí od „štěstí“.]

Na druhé straně jest mnoho podniků, které již svým provozem jsou úplně ustáleny a ke kterým stačí pouze veliké provozní kapitály, aby ze svého — více méně *monopolistického postavení* — bez náležité soutěže kořistily. Takovými podniky bývají veliké dopravy (železnice, paroplavby) nebo ohromné podniky dolovací, podniky různého velkopřumyslu, velké banky, pojišťovny a jiné četné závody, z kterých akcionáři bez vlastní jakékoli podnikatelské činnosti a prozíravosti docilují vysokých dividend. Mezi těmito podílčníky zase největší kapitalisté (majitelé velkého počtu akcií) jako členové správních a jiných rad sklizejí často za pouhé sinekury další veliké zisky (tantiemy, presenční známky a jiné mnohé požitky i výhody protékčím zaopatřením svých příslušníků a známých atd.) — [Podobně výhodné monopoly pojišťují podnikatelům zvláštní rozdílové důchody proti podnikatelům soutěžícím].

Ceny jeví se podle vyložených skutečností podmíněny provozními náklady všeho druhu (z nichž generální náklady sociálního rázu vztahují se na důchody lidí při provozech hmotných vůbec nezaměstnaných). Náklady provozní při podnicích téhož druhu se však velmi různí a mohou býti při některých podnicích *trvale nižší* nežli při podnicích ostatních, jichž jest ještě potřeba k řádnému zaopatření všech potřeb společensky vyžadovaných a dodávaných (poptávkou účinnou se projevujících). Podniky, které mají taktó menší provozní náklady, nabývají proti jiným *rozdílových* nebo-li *rentových* důchodů. Tyto rentové důchody přičítal *Ricardo* (národohospodářský spisovatel anglický na počátku 19. století) pouze pozemkům rolnickým (později i jiným pozemkům) a odůvodňoval je, jakoby plynuly z vlastní objektivní povahy pozemků samých. [Známa to *Ricardova* „pozemková renta“].

Ricardo a jeho následovníci dělili *rentu pozemkovou* na tři druhy podle toho, kterým způsobem se provozních nákladů dá ušetřiti. Renta pozemků plynula dle této nauky :

1. z *úrodnosti jejich*, že náklady na vypěstění téhož množství plodin na úrodnější půdě jsou menší nežli na půdě méně úrodné;
2. z *polohy*, že pozemky bližší trhu ušetřují nákladů dopravních, tato polohová renta zvláště vyniká při městských pozemcích a při pozemcích stavebních ;
3. z *možnosti pozemky intensivněji vzdělávati*. Intensivnější vzdělávání pozemků předpokládá vyšší ceny jich plodin, aby se vyšší náklady intensivního provozu mohly krýti ; taktó zvýšené ceny plodin však poskytují rentu také těm pozemkům, které se neobdělávají nebo nepotřebují vzdělávati intensivněji.

Ricardova theorie o rozdílových důchodech byla pochybena nejen tím, že jich původ hledala v *objektivní povaze* (připisovala jí pozemkům samým) i že nepostřehla jich *rozhodně sociální vznik*. Renty vznikají při *všech druzích podniků*, které mají určité *přirozené nebo společenské přednosti* založené v tom, že nemají nebo mohou ušetřiti jistých nákladů provozních proti podnikům s nimi soutěžícím. Tak zejména rentové důchody připadají jakýmkoli podnikům *monopoli-*

stického rázu proto, že si mohou stanoviti značně vyšší ceny odbytové nad cenami provozními.

Při soutěži četných podniků je tedy poměr cen k nákladům provozním velmi různý. Stává se, že při celé řadě konkurujících podniků se všechny provozní náklady po dlouhé doby ani trvale neuhradí. To by přirozeně vedlo pravidelně k tomu, aby podobné podniky s tak velikými provozními náklady ustaly vůbec od provozu rozhodně neúspěšného. Ale bylo již k tomu poukázáno, jak jednotlivé podniky, které mnoho kapitálů do podniku vložily (investovaly) nemohou přece od provozu hned ustati, jakmile by okamžité ceny odbytové neuhradily všech provozních nákladů. Mnohdy by takové zastavení provozu znamenalo ohromné znehodnocení nebo naprostou bezcennost jmění do podniku investovaného. Jestliže tedy ztráta provozní jest menší nežli by činily běžné úroky kapitálu, který z podniku již vybavit nelze, patrně by bylo nevýhodno provoz zastavit a bude takový podnik i dále za nepříznivých podmínek, ano za stálých ztrát udržován, pokud by jeho zastavení způsobilo škody a ztráty větší nežli plynou z provozu.

Proto nutno při podobných provezech jistou část pevných kapitálů, které nelze řádně surokovati cenami odbytovými, úplně amortisovati čili odepsati. Jeví se tím mocný účinek *odbytových cen na náklady provozní*. Trvale nepříznivé ceny odbytové nutí podnik k tomu, aby své náklady provozní účtoval níže tak totiž, že část pevných kapitálů v podniku utkvělých nepotřebuje již úrokovati (po provedených odpisech).

Ceny odbytové projevují však na provozní náklady ještě jiný vliv nežli pouhým amortisováním pevných utkvělých kapitálů. — *K. Menger* přímo tvrdil, že *ceny kteréhokoli zboží nikoli neřídí se náklady provozními, nýbrž naopak že ceny nákladů provozních jsou předurčovány cenami, které za zboží (provozem nabyté) se strží.*

Věta tato ovšem není v této příkrostiti správná, ale jistého oprávnění jí upřítí nelze. Když ceny určitým provozním nákladem zatížené při odbytu se mění, projevuje to svůj zpětný vliv také na ceny provozních nákladů samých. Vliv ten už vytčen byl vůči pevným i utkvělým kapitálům v podniku, když bylo nutno je buď amortisovati nebo v opačném smyslu (při trvale podmíněných vyšších ziscích), když se kapitalisují *nabyté rentové důchody*.

Ale vliv odbytových cen neobrazí se pouze proměnou hodnoty kapitálů pevných, nýbrž stejnou měrou také v hodnotě kapitálů oběžných i v jiných nákladech provozních, tedy při cenění *surovin*, ve *velikosti mzdy*, ve *výšce úrokové míry* i v cenách jakýchkoli jiných *přímých nákladů podnikových*. Tak cena fabrikátů projevuje svůj vliv na ceny surovin k fabrikaci potřebných i na ceny práce zaměstnaných různých lidí při fabrikaci a odbytu (dělníků, úředníků, cestujících, agentů, komisionářů atd.); ale i poptávka po kapitálech potřebných se odbytem mění a tím i výše jejich úrokové míry i odměny za sprostředkování úvěrní (výtěžek bank) atd.

Znázorniti to lze na konkrétních případech. Když na př. cena cukru stoupá, projevuje se to jistě také vyššími cenami řepy cukrové a tím i lepší mzdou hledanější dotyčné práce lidské (ať na řepových polích, ať v továrnách), a pokud ceny cukru se dovedou udržovati

po delší doby na vyšší úrovni, také zvýšenou rentou cukrovarských zařízení (továren) a cukerních polí. A podobně by pokleslé ceny řepového cukru (na př. následkem cukerní nadvýroby nebo konkurenční cukru třtinového) projevily svůj vliv stísněným odbytem cukrové řepy a nižšími cenami jejími, menšími výdělky lidí cukrovku pěstících i menší cenou řepových cukrovarů a cukerních pozemků (pokud by jich ovšem k jinému pěstění výhodnějšímu nebylo lze zužitkovati).

K. Menger vůbec připisoval cenám hotového zboží (které podle něho mají původní — *primární* — důležitost a tvoří prý se namnoze bez ohledu na různě se vyskytující náklady provozní) — hlavní vliv na ceny všech provozních nákladů. Podle něho cena chleba není nikterak snad podmíněna cenou obilí, nýbrž naopak cena chleba určuje cenu mouky a obilí, zrovna jako zase dále cena obilí podmiňuje cenu pozemků polních, hnojiv, zemědělské práce, zemědělských strojů a přístrojů i všech jiných prostředků, které při pěstění obilí se potřebují. — Podobně cena hotového šatstva rozhoduje o ceně látky, z které šaty se hotoví, jakož i o ceně vláken a dále o ceně veškeré práce k zhotovení šatstva potřebné atd.

Zajisté nelze úplně přisvědčiti tomuto názoru, jakoby zrovna jen přímo ceny požívatelného zboží (podle *K. Mengra* statky prvního řádu) rozhodovaly o cenách všech prostředků, které jsou k jejich pořízení potřebny (o cenách statků druhého, třetího řádu atd., jak je *Menger* označuje). Ale stejně tak bylo by chybné, kdybychom ceny hotového zboží k bezprostřednímu používání hotové chtěli jen odvozovati z cen jejich provozních nákladů. Ani ten ani onen názor by nevystihoval skutečnosti. Kromě toho zbývaly by pro vysvětlení podstatné mezery, jelikož pojem provozních nákladů i pojem statků druhého, třetího i dalších řádů jsou pojmy velmi neurčitými.

Pro náklady provozní kvantitativní neurčitost jejich byla již předešlymi rozbory prokázána. Ale neméně jest pochybeno rozlišování *Mengerovo* na statky prvního, druhého, třetího a dalších řádů. Při soběstačné domácnosti bylo by oprávněno a také snad do jisté míry by se dalo mysliti takové rozlišování. Kde jen statky vlastního těžení (beze směny) pro vlastní spotřebu by o hodnotě rozhodovaly, tam ovšem by jedině statky pro bezprostřední spotřebu určené měly prvotní důležitost. Takovými statky byly by na př. hotová jídla, hotový oděv, hotové obydlí s nábytkem, hotové zbraně a jiné přímo potřebované zboží. Všechny ostatní předměty, prostředky a práce by jistě směřovaly jen k nabytí oněch konečných úkojů (statků prvního řádu) a byly by tedy právem úplně odvisly od vlastní potřeby — od poptávky. Tu by se snad mohlo s jakýmsi důvodem souditi, že hodnoty oněch *prostředních* statků jsou především podmíněny hodnotami vlastních *konečných úkojů*.

Ale v těchto dobách, kdy vše ovládla již podnikatelská organizace tolik ve všech směrech rozvětvená s tolika různými a přerozmanitě upravovanými cenami i s tolika odchylnými podmínkami svého tvoření a konečného (často dosti náhodného) ustálení jest vůbec velmi těžko i jen rozeznávati zdali je některý statek prvního, druhého nebo třetího nebo kolikátého řádu. Pro člověka hladového jest chléb nebo jiný pokrm jistě statkem prvního řádu, ale pro různé závody, které při

jeho přípravě neb odbytu súčastněny byly, jest často statkem pouze těžebním. — Vůbec nyní kterékoli zboží může se všeobecnou peněžitou směnou státi statkem jakéhokoli řádu a tedy už jen rozeznati, které zboží je prvotnějšího řádu proti jinému bylo by za těžko.

Ale i kdyby této závady nebylo, nemohlo by se přece tvrditi, že by úkojně prostředky k bezprostřední spotřebě způsobilé musily míti vlastní svou původní cenou rozhodující vliv na ceny prostředků přípravných a nikoli naopak, jak se skoro obecně za to má, že vlastně přípravné prostředky (různé provozní náklady) určují svými původními cenami cenu bezprostředních úkojných prostředků. — Také nutno vytknouti možné několikere upotřebení statků k různým odchylným úkojům bezprostředním.*) — Pravda jest, že ceny jak hotových úkojných tak i přípravných prostředků (různé provozní náklady) se navzájem podmiňují, že jsou spolu ve funkcionálním vztahu, ale že vzájemnými vztahy mezi důchody a cenami vůbec všechny ceny i důchody spolu souvisejí funkcionálně.

Už při provozních nákladech (cenách) jsme shledali velmi různé prvky všelijak složitých pochodů jak technických tak i sociálně přezmanité podmíněných. Než ani provozní ceny sebe širěji pojaté a vykládané (provozní náklady speciální i generální; z generálních zase jako společné náklady provozní nebo jako náklady sociálního původu) nerozhodují vždy o ceně hotových úkojů. Namnoze dosti často ceny se určují beze všeho ohledu na provoz a jeho zvláštní náklad. Tak jest tomu při všech cenách veřejně stanovených (při tarifech, při pevných cenách) nebo při jiných cenách úkojů, které jsou veřejnými hospodářstvími opatrovány nebo dodávány. Podobně tomu bývá při podnicích, které jsou bez náležité soutěže a které tedy mohou se při stanovení cen opíratí o své více nebo méně upevněné monopolické postavení.

Monopolisté své ceny diktují namnoze ohledem na svůj nejvyšší možný zisk, což ovšem neznamená snad jen nejvyšší nebo libovolně vysoké ceny. Někdy monopolický podnik může stanoviti až i výhodnější ceny nežli když více podniků navzájem konkuruje, jelikož při monopolech přirozenou povahou provozu založených mohou podniky bez soutěže míti provozní náklady poměrně značně menší, nežli když několik podniků spolu zbytečně konkuruje. Ceny odbytové nižší dávají totiž při odbytu značně velikém a zvětšeném větší zisky nežli ceny vyšší při odbytu ztenčeném, tím že se odpuzovala poptávka, jejíž důchody by při cenách vyšších nestačovaly neb aspoň by nutily k uskrovnování spotřeby.***)

*) Na př. uhlí v domácnostech upotřebené k topení je statkem prvního řádu, užije-li se ho k vaření jídel, je statkem druhého řádu; ale uhlí k pohonu parních motorů použité, může býti statkem kolikátého již řádu atd.

**) Na př. buďte provozní náklady jistého zboží za jedničku n . Když cena prodejná se stanoví na p a odbude se při tom množství zboží m , bude zisk $z = m(p - n)$. Kdyžby však při vyšší ceně prodejně $p_1 > p$ odbylo se menší množství zboží $m_1 < m$, byl by zisk podniku $z_1 = m_1(p_1 - n)$. Tu jest možné, že jest $z > z_1$, když totiž $m(p - n) > m_1(p_1 - n)$, nebo když $\frac{m}{m_1} > \frac{p_1 - n}{p - n}$. Když tedy zvyšováním ceny, odbyt zboží silně ochabuje, může zisk podnikatelův býti při vyšších cenách skrovnější. To tím spíše je možné, jelikož při zmenšeném odbytu zároveň i provozní náklady na jedničku zboží mohou býti větší a tím zisk by ještě více poklesl.

Jak i jinak provozní náklady (technického rázu) pro ceny nejsou hlavně rozhodujícími, pozoruje se při těch úkojích, které z jakýchkoli sociálních příčin jsou podrobeny vysokému zdanění nebo jiným vysokým dávkám veřejným (clům) nebo velkým břemenům sociálním podléhají. Tu často většina ceny připadá na takovéto dávky. Ale nesmíme se při vyšetřování vlivu daní a dávek omeziti pouze na daně přímo (na provoz) uvalované, nebo na daně spotřební a jiná podobná břemena sociální, nýbrž zde nutno přihlížeti k velmi důležitým zápasům mezi poplatníky jednotlivých dávek veřejných i jich výsledkům (*přesunům dávek těch*). Tedy také úvahy finanční vědy padají při vysvětlování cen na váhu. Pro vliv přešínování daní sluší poukázati, jak daň výdělková, daně obchodové, daně domovní (zvyšováním nájemného) se přesouvají na ceny všelikých úkojů. Při přesouvání daní jsou také pozoruhodné a nutné nesrovnalosti následkem nemožnosti úplného přizpůsobení cen v drobném k daňovému tarifu.

Neodvislost od provozních nákladových cen umožňuje podnikům kartelovým chráněným domácími cly zvyšovati ceny pro tuzecko silně nad provozní náklady a snižovati je pro cizinu také hluboko pod ně.

Teprve pravý rozhled po všech těchto různých příčinách tvoření a měnivosti cen povede nás ke správnějšímu náhledu o *drahotě* a jejím poměru ke změněné hodnotě peněžité. Od konce století devatenáctého a hlavně počátkem 20. století pozorovalo se téměř ve všech zemích značné stoupání cen u veliké většiny spotřebního zboží, ale i cen výkonů lidských [mzdy, služného, honorářů i výdělků živnostenských]. Toto jednoznačné skoro vyvíjení cen směrem stoupajícím poukazovalo by na stejné příčiny v různých zemích a mezi těmi bylo na snadě již dotčené klesání hodnoty drahých kovů, zejména hodnoty zlata. Menší hodnoty peněžité by jen důsledně se projevovaly většími cenami všech úkojů. Nevadilo by tomu, že tato drahota se neprojevuje všemi směry a stejným poměrem, jelikož zvyky jakož i sociální síla dotčených vrstev lidských úplně stejnoměrnému stoupání cen při poklesu hodnoty peněžité všelijak brání.

Ale bylo by jistě jen povrehním usuzováním, kdybychom tuto drahotu chtěli sváděti *pouze* a jedině na proměněnou hodnotu peněz. *Příčin* pro ni velmi všeobecně platných *jest více*. Velikým podnětem pro zdražování byly totiž zároveň koalice podnikatelů omezující nebo vylučující vzájemnou soutěž, které mocí svých monopolů mohly často značně zvyšovati ceny. Tato snaha byla by ovšem částečně rušena mezinárodní konkurencí, která je ochotna zrovna do ciziny dodávati své úkoje (zboží) za ceny snižené. Této cizozemské soutěži však čelila zase politika ochrany domácích podnikatelů, která velmi účinně se prováděla cly. Tím směrem mívají koalice na zvyšování cen jistě aspoň částečný úspěch na domácích trzích, kdežto prospěchy kynoucí spotřebitelům ze snižování cen podnikatelů cizozemských plynou naopak ve formě cel jen do státních pokladen a neprojevují se dostatečným zlevněním, které by nutně nastalo při uvolněním vstupu zboží cizího na trhy domácí.

Cla ochranná jsou tedy zdaněním domácího obyvatelstva nejen na prospěch státní pokladny, nýbrž zvláště v zájmu zkoalovaných

podnikatelů domácích. Ba jsou-li cla ta *opravdu ochrannými*, t. j. zabraňují-li podstatně dovozu zboží cizího, a je-li možno domácím podnikatelům clem podporovaným velkou většinu potřeb domácích takto ukojovati, bývají konsumentí zdanění skorem jen v zájmu podnikatelů, kterým především výnos podobnými dávkami zvýšených cen připadá.

V nejnovější době kromě toho vzrostla náramně vydání všech veřejných hospodářství na úkoje všelikých kolektivních potřeb rázu po většině nehmotného. [Těch vydání přibylo ohromně za války světové i v zemích neutrálních.] Tato vydání kryjí se daněmi i jinými berněmi a dávkami, postihujícími jak různé podniky přímo (daně přímé, reální, výdělkové a rentové), tak i různé úkoje (daně nepřímé, spotřební a obchodové). Tu i jak daně přímé přesouváním, tak i daně nepřímé obrážejí se zvýšenými cenami zboží a výkonů (služeb) lidských a tím nepopíratelně zdražují veškeré živobytí. Právě rostoucí velikost všech veřejných dávek, ale i dávek jiných (různých sociálních břemen), které od podnikatelů ve zvýšených cenách jejich úkojů vymáhány bývají, je snad ještě účinnějším podnětem k všeobecnému zdražování živobytí nežli poklesávající hodnota peněz. [U nás byly to zejména vysoké daně domovní, daně výdělkové, jakož i četné daně spotřební, jimž nikdo nemůže uniknouti, které veškeré živobytí zdražovaly. Ale zdražování životních potřeb tímto způsobem obráží se zase zvyšováním mzdy a tím i všeobecně zvýšenými speciálními náklady provozními a stupňují se tím navzájem zase důsledně vydání veřejná i daně. Tím ocitáme se v chybném koloběhu, který stále působí k novému podražování.] Poněvadž podobně stále značnější narůstání veřejných dávek se nyní vyskytuje ve všech zemích, jest tím další příčina všeobecného zdražování naznačena.

Za příčiny zdražení bývá často uváděn i vzrůstající počet lidstva a následkem toho snad stížení jeho výživy i zmenšené jeho pohodlí, *ale to jistě neprávem*, jelikož rostoucí populace může být i po většině také bývá vyrovnávána nepoměrně zvětšenými výtěžky všeho druhu, jak to bylo již při rozbořech populačních doloženo.